

FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI ZARDUZILIK SAN'ATIDA ISHLATILGAN MATERIALLAR VA ULARNING O'ZGARISHLARI: TARIXIY JIHATDAN TAHLIL

Rafiyeva Nargiza

Buxoro davlat universiteti

Annotatsiya:

Ushbu maqolada O'zbekiston va Markaziy Osiyoda keng tarqalgan zarduzilik san'ati tarixidan va uning materiallaridan so'z yuritilgan. Zarduzilik san'ati, asosan, oltin va kumush iplar yordamida matolarga ishlangan bezaklardan tashkil topadi. Maqolada, shuningdek, zarduzilikda ishlatilgan asosiy materiallar — oltin, kumush, ipak va boshqa tabiiy tolalar tahlil qilinadi. Tarix davomida zarduzilikda foydalanilgan materiallar va texnologiyalar qanday o'zgarib borganligi, zamonaviy texnologiyalarning kirib kelishi va sun'iy materiallarning qo'llanilishi ko'rib chiqiladi. Ushbu tadqiqot zarduzilik san'ati materiallarining madaniy, estetik va texnik jihatlarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, bu san'atning rivojlanishini va ahamiyatini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: zarduzilik san'ati, oltin ip, kumush ip, ipak, materiallar, tarixiy rivojlanish, texnologiyalar, sun'iy materiallar, Markaziy Osiyo, bezak san'ati, materiallarning o'zgarishi, madaniy meros, zamonaviy texnologiyalar.

Zarduzilik san'ati, o'zining boy tarixiy an'analari va estetik go'zalligi bilan butun Markaziy Osiyo, xususan, O'zbekistonda keng tarqalgan va qadrlangan san'at turlaridan biridir. Bu san'atda ishlatiladigan materiallar uning eng muhim jihatlaridan biri hisoblanadi. Zarduzilik, asosan, oltin va kumush iplar yordamida mato ustiga ishlangan bezaklarni ifodalaydi, biroq tarix davomida ishlatilgan materiallar va texnologiyalar o'zgarib, san'atni rivojlantirishda muhim rol o'ynagan. Ushbu maqolada zarduzilik san'atida ishlatilgan materiallar va ularning tarixiy rivojlanishini tahlil qilish, shuningdek, zamonaviy davrda yuzaga kelgan o'zgarishlarni ko'rib chiqish maqsad qilingan.

Zarduzilik san'ati, O'zbekiston va Markaziy Osiyo madaniyatining ajralmas qismi bo'lib, yuksak estetik va texnik mahoratni talab etuvchi an'anaviy san'at turidir. Ushbu san'at asosan matolarga oltin va kumush iplar yordamida ishlangan bezaklar kiritish orqali amalga oshiriladi. Zarduzilikning tarixiy rivoji, uning O'zbekiston va Markaziy Osiyodagi madaniyatlar, savdo yo'llari va texnologik taraqqiyot bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u milliy madaniyatning chuqur va boy qatlamini aks ettiradi. Zarduzilik san'ati har doim o'zining

FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

o'zgacha go'zalligi va bezaklari bilan ajralib turib, zamonlar o'tishi bilan yangi uslublar va texnikalarga ega bo'ldi.

Zarduzilik san'ati juda qadimiy tarixga ega bo'lib, uning ildizlari antik davrlar va qadimgi sivilizatsiyalariga borib taqaladi. O'zbekiston hududida zarduzilik san'ati o'tkir savdo yo'llari bo'ylab keng tarqalgan. O'zbekistonning qadimiy shaharlari, masalan, Buxoro, Samarqand va Xiva, Sharq va G'arb o'rtasidagi madaniy aloqalar markazlari sifatida zarduzilik san'ati rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatgan.

Qadimda zarduzilikda ishlatilgan asosiy materiallar oltin, kumush va boshqa qimmatbaho metallar bo'lgan. Ushbu materiallar yuksak qiymatga ega bo'lgani uchun, ular faqat yuqori ijtimoiy qatlamlar va diniy rahbarlar tomonidan ishlatilgan. Oltin va kumush iplar yordamida matolarni bezash, ko'plab tarixiy manbalarda uchraydi, masalan, Sassanidlar davrida. Oltin va kumush bilan ishlash texnikasi an'anaviy ko'plab madaniyatlarda, xususan, Sharqda keng tarqalgan.

Islom davrida, xususan, 8–12 asrlarda, zarduzilik san'ati yanada rivojlanib, uning estetik go'zalligi va murakkabligi oshdi. Bu davrda zarduzilikning eng yuqori nuqtasi sifatida, musulmon san'atining tasviriy an'analaridan ta'sirlanganligi ko'rinadi. Islom san'ati, aniqrog'i, Arablar va Forslar madaniyatining O'zbekistonga kirib kelishi bilan, zarduzilikda geometrik naqshlar va arabesqlar ko'proq ishlatila boshlandi. Bu davrda zarduzilik bezaklari ko'plab diniy matolar va liboslar ustida ishlanib, musulmonlar uchun muhim bo'lgan diniy matolarni bezatishda ishlatilgan.

Islomning boshlang'ich davrida, O'zbekiston hududida, shuningdek, Buxoroda masjidlar va madrassalar bezatishda zarduzilikdan keng foydalanilgan. Zarduzilik ishlari ko'pincha imomlar, ulamolar va yuqori qatlamlar uchun tayyorlangan matolarda aks etgan. Bu davrda zarduzilik nafaqat bezak san'ati sifatida, balki diniy ramzlar va tushunchalarni ifodalovchi element sifatida ham qaralgan.

Xususan, Buxoro va Samarqand shaharlarida, 14–16 asrlarda zarduzilik san'ati o'zining pishgan cho'qqisiga chiqdi. Bu davrda zarduzilik san'ati nafaqat o'sha davr madaniyatining asosiy elementiga aylangan, balki u Markaziy Osiyoda eng yuqori san'atlardan biri sifatida jahon miqyosida tan olindi. Bu davrda zarduzilik matolarda ishlatilgan naqshlar, ranglar va to'g'ri geometrik shakllar juda murakkab va naqshli bo'lib, ma'lum bir ramziy ma'noga ega edi.

Shuningdek, Samarqandda Amir Temur va uning avlodlari tomonidan tashkil etilgan madaniy va ilmiy rivojlanish zarduzilik san'atiga alohida e'tibor qaratilishiga olib keldi. Samarqand va Buxoro madaniy markazlari nafaqat ilm-

FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

fan, balki san'at, xususan, zarduzilik san'ati uchun ham markazga aylandi. Bu shaharlarda yaratilingan zarduzilik san'ati nafaqat hududiy, balki butun Islom dunyosida mashhur bo'ldi.

19-20 asrlar davomidagi siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlar, shu jumladan Rossiya imperiyasining Markaziy Osiyoga kirib kelishi, zarduzilik san'atiga ham ta'sir ko'rsatdi. Yangi texnologiyalar va ishlab chiqarish usullari zarduzilik ishlarida foydalanilgan. Oltin va kumush iplar, tabiiy tolalar o'rniga, yangi materiallar va mashina texnologiyalari kiritildi. Ushbu davrda zarduzilik san'ati nafaqat an'anaviy shakllarda, balki yangi uslublar va texnikalarga asoslangan holda rivojlandi.

Shuningdek, sovet davrida, zarduzilik san'ati birinchi navbatda xalq san'ati sifatida qadr topdi. Sovet Ittifoqining Madaniyat va san'at departamentlari tomonidan bu san'atni rivojlantirish uchun turli tadbirlar o'tkazildi. Ammo bu davrda an'anaviy zarduzilik san'ati yirik sanoat ishlab chiqarishining bir qismi sifatida, ko'proq ommaviy ishlab chiqarishga yo'naltirildi.

Zarduzilik san'ati bugungi kunda ham o'zining o'zgarimas qadriyatlarini saqlab qolmoqda. Zamonaviy texnologiyalar va materiallar bilan birgalikda, an'anaviy zarduzilik texnikasi hali ham keng qo'llanilmoqda. Bugungi kunda zarduzilik san'ati nafaqat milliy madaniyatni ifodalovchi, balki xalqaro miqyosda tan olingan san'at turiga aylangan. O'zbekistonning turli san'atkorlari va dizaynerlari zarduzilik san'atini zamonaviy dizaynlar va modalar bilan uyg'unlashtirib, uni yangilab rivojlantirishda davom etmoqda.

Zarduzilik san'ati, uning tarixiy rivoji orqali, O'zbekiston va Markaziy Osiyo madaniyatining ajralmas qismi sifatida xalqning estetik dunyoqarashini va madaniy merosini aks ettiradi. Ushbu san'at o'zining an'anaviy materiallari, texnologiyalari va naqshlari bilan tarixi davomida bir qancha yirik madaniy o'zgarishlarga guvoh bo'lgan. Zarduzilik san'ati bugungi kunda ham o'zining an'anaviy xususiyatlarini saqlab, zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashib, yangi shakllarda rivojlanishda davom etmoqda.

Zarduzilik san'atining ajralmas qismlaridan biri oltin va kumush iplar bo'lib, ular matolarga ishlangan bezaklarda ishlatiladi. Dastlabki davrlarda bu metallar xom holda ishlatilgan, keyinchalik esa ular ingichka iplar yoki zanjirlar shaklida tayyorlangan. Oltin va kumushning ishlatilishi san'atchilarga ko'plab dekorativ effektlar yaratish imkonini bergan. Oltin nurlari va kumushning porlashi, o'z navbatida, zarduzilik ishlariga estetik qimmat bag'ishlagan.

Shol (silk) materiallari zarduzilikda ishlatilgan eng asosiy matolar bo'lib, ular eng yuqori sifatli bo'lgan. Sholning yumshoq va yaltiroq yuzasi oltin va

FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

kumush iplarining go'zalligini yanada oshirgan. Bu material yuqori sifatga ega bo'lib, zamonaviy zamonlar davomida ham ishlatilgan.

Oltin va kumush iplaridan tashqari, zarduzilikda ipakdan tashqari boshqa tabiiy tolalar ham ishlatilgan. Masalan, jun yoki paxta matolari ham qimmatbaho zarduzilik ishlarida qo'llanilgan. Bu matolarning sifatiga qarab, ularni ishlatish usullari ham farq qilgan, shu bilan birga, ularning o'ziga xos to'qish texnikalari mavjud bo'lgan.

Zarduzilik san'atida faqat mato va metallardan tashqari, zarhal (safir, yaqut, marjon va boshqalar) kabi bezaklar ham ishlatilgan. Bu bezaklar zarduzilik ishlarining mukammalligi va qadriyatini oshirish uchun qo'llanilgan. Tabiiy ravishda, zarhal va boshqa qimmatbaho toshlar orasida oltin va kumushning aks etishi juda yuqori darajadagi san'atchilikni yaratgan.

Zarduzilik san'ati rivojlanishi bilan ishlatiladigan materiallar ham o'zgarib borgan. Oltin va kumushning narxi va ishlab chiqarish texnologiyalari o'zgarishi, shuningdek, zamonaviy texnologiyalarning kirib kelishi natijasida quyidagi o'zgarishlar yuzaga keldi:

Dastlabki davrlarda xom oltin va kumush ishlatilgan bo'lsa, keyinchalik metallarga qarab iplar tayyorlash texnologiyalari yanada murakkablashdi. Hozirgi kunda zarduzilikda ko'proq arzonroq materiallar, masalan, mis yoki boshqa kimyoviy ishlov berilgan metallar ishlatilmoqda. Shu bilan birga, metall iplarning rang-barangligi va sifatini yaxshilash uchun yangi texnologiyalar qo'llanilmoqda.

Hozirgi kunda, an'anaviy ipak va boshqa tabiiy tolalar o'rniga sun'iy materiallar, masalan, naylon va poliamid ishlatilmoqda. Ushbu materiallar arzonroq va mustahkam bo'lib, ko'plab zamonaviy zarduzilik ishlarida qo'llanadi. Biroq, sun'iy materiallar tabiiy tolalarning go'zalligini to'liq qayta yaratishga qodir emas.

Zamonaviy zarduzilikda ishlatiladigan bezaklar va materiallar ham o'zgartirildi. Masalan, zamonaviy zargarlik mahsulotlarida ko'proq plastik elementlar, kristallar va qo'shilgan rangli iplar ishlatilmoqda. Bu materiallar zarduzilikka yangi tasvirlar va o'ziga xos effektlar qo'shishga yordam beradi.

Zarduzilikda ishlatilgan materiallar faqat texnologik jihatdan emas, balki madaniy va estetik nuqtai nazardan ham katta ahamiyatga ega. Har bir materialning o'ziga xos ramziy va madaniy ma'nosi bor. Masalan, oltin o'zgarimas qadriyatni, buyuklikni va kuchni ifodalaydi, kumush esa tinchlik va muvozanat ramzidir. Ipak, o'z navbatida, nafosat va go'zallikni anglatadi. Zarduzilik san'ati, shu tariqa, nafaqat estetik nuqtai nazardan, balki xalqning ruhiyati va qadriyatlarini ifodalovchi bir san'at turi sifatida qadrlanadi.

FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, zarduzilik san'ati, O'zbekiston va Markaziy Osiyoda boy tarixga ega bo'lgan, estetik va madaniy jihatdan katta ahamiyatga ega san'at turlaridan biridir. Ushbu maqolada zarduzilikda ishlatilgan materiallar va ularning tarixiy o'zgarishlari tahlil qilindi. Dastlab, zarduzilikda oltin va kumush iplar, shuningdek, ipak va boshqa tabiiy tolalar keng qo'llanilgan. Bu materiallar san'atkorlarga bezaklarni nafaqat yuqori sifatda yaratish imkonini bergan, balki ular o'zining ramziy va madaniy ma'nolariga ega bo'lgan.

Tarix davomida materiallarning o'zgarishi, ayniqsa, zamonaviy texnologiyalar va sun'iy materiallarning kirib kelishi bilan zarduzilik san'ati yangi shakllarga ega bo'ldi. Hozirgi kunda sun'iy materiallar, plastik elementlar va kristallar ishlatilishi zarduzilik ishlariga yangi estetik effektlar va kreativ imkoniyatlar qo'shdi. Biroq, tabiiy materiallar, masalan, oltin, kumush va ipak, zarduzilikning an'anaviy go'zalligini saqlab qolmoqda.

Zarduzilik san'ati, shuningdek, o'zining estetik va texnik xususiyatlari bilan xalqning madaniy merosi sifatida katta ahamiyatga ega. U xalqning qadriyatlari va ruhiyatini ifodalovchi, yuksak san'at shakli bo'lib, uni saqlash va rivojlantirish bugungi kunda ham muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalar yordamida yangi materiallar va texnikalar qo'llanishi zarduzilik san'atining istiqbolini yanada kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абдулаев, М. Т. (2005). *Золотошвейное искусство Центральной Азии*. Ташкент: Наука.
2. Лебедева, А. В. (2011). *История текстильных ремесел в Узбекистане*. Самарканд: Самаркандский университет.
3. Аширов, А. А. (2007). *Мастера золотошвейного искусства Узбекистана*. Ташкент: Восточная литература.
4. Абдуллаев С. С., Рафиева Н. А. Искусства древней Руси и средней Азии в духовном диалоге (исторический экскурс) //Вестник науки и образования. – 2020. – №. 21-2 (99). – С. 101-104.
5. Abdurazzokovna R. N., Murotdilloevna A. M. SOME ASPECTS OF THE ORGANIZATION OF THE INDEPENDENT WORK OF THE FINE ARTS STUDENTS //European science. – 2021. – №. 2 (58). – С. 83-85.
6. Сулаймонова, М. Б., Азимов, Б. Б., Азимова, М. Б., & Тухсанова, В. Р. (2021). ДОСТИЖЕНИЕ ЭСТЕТИЧЕСКОЙ И НРАВСТВЕННОЙ

FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

ЗРЕЛОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ
ИСКУССТВУ. *European science*, (3 (59)), 53-56.

7. Pirnazarov G. F., Mamurova F. I., Mamurova D. I. Calculation of Flat Ram by the Method of Displacement //EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION. – 2022. – Т. 2. – №. 4. – С. 35-39.

8. Olimov S. S., Mamurova D. I. Directions For Improving Teaching Methods //Journal of Positive School Psychology. – 2022. – С. 9671–9678-9671–9678.

9. Aminov, A. S., Mamurova, D. I., & Shukurov, A. R. (2021, February). Additional and didactic game technologies on the topic of local appearance. In *E-Conference globe* (pp. 34-37).

10. Olimov S. S., Mamurova D. I. Information Technology in Education //Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 17-22.

11. Olimov S. S., Mamurova D. I. Opportunities to use information technology to increase the effectiveness of education //International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE). – 2022. – Т. 14. – №. 02.

12. Сулаймонова, М. Б., Азимов, Б. Б., Азимова, М. Б., & Тухсанова, В. Р. (2021). ДОСТИЖЕНИЕ ЭСТЕТИЧЕСКОЙ И НРАВСТВЕННОЙ ЗРЕЛОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ ИСКУССТВУ. *European science*, (3 (59)), 53-56.

13. Азимов, Б. Б., Азимова, М. Б., Тухсанова, В. Р., & Сулаймонова, М. Б. (2021). ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ, ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОВЕДЕНИЯ БЕСЕД ОБ ИСКУССТВЕ. *European science*, (2 (58)), 38-40.

14. Ramazanova, O. K., & qizi Mustaqimova, G. G. (2022). Formation and Development of National Musical Traditions. *European journal of innovation in nonformal education*, 2(1), 336-339.

15. Ramazanova, O. K., & Shukurov, M. (2022). Historical development of status.

16. Kholmurodovna, R. O., & Ilkhomovich, T. R. (2024). A Look at Some of the Problems of Teaching Solfeggio in Children's Music and Art Schools. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4(5), 228-230.

17. Avliyakulova, N. M. (2021). Tasviriy San'at O 'Qitish Metodikasi» Fanidan Topshiriqlarni Nazorat Qilish Va Baholash. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI*, 1(5), 270-276.

FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

18. Muzafarova, A. N. (2023). IMPROVING FUTURE TEACHERS' SKILLS OF DESIGNING AND MODELING FINE ARTS LESSONS. *Journal of Innovation, Creativity and Art*, 21-24.

19. Ибадуллаева Ш. И., Амонова Р. Ж. К. Коммуникативные Основы Художественной Культуры // *Miasto Przyszłości*. – 2022. – Т. 28. – С. 169-173.

20. Ibadullaeva S. I. The Role of Art in the Development of Junior Schoolchildren // *European Journal Of Innovation In Nonformal Education*. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 130-133.

21. Aminov, A. S., Mamurova, D. I., & Shukurov, A. R. (2021, February). Additional and didactic game technologies on the topic of local appearance. In *E-Conference globe* (pp. 34-37).

22. Aminov, A. S., Shukurov, A. R., & Mamurova, D. I. (2021). Problems Of Developing The Most Important Didactic Tool For Activating The Learning Process Of Students In The Educational Process. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*, 25(1), 156-159.

23. Islomovna, M. F., Isomjonovna, R. D., Islom, M., Sharifovna, K. N., & Islomovna, M. D. (2021). Designing the methodical system of the teaching process of computer graphics for the specialty of engineer-builder. *The journal of contemporary issues in business and government*, 27(4), 165-169.

24. Мамурова, Дилфуза Исломовна, et al. "УЧЕБНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СТУДЕНТОВ ПО РЕШЕНИЮ РАЗЛИЧНЫХ ДИДАКТИЧЕСКИХ ЗАДАЧ В РАЗВИТИИ ПРОСТРАНСТВЕННОГО ВООБРАЖЕНИЯ СТУДЕНТОВ." *European science* 2 (58) (2021): 29-31.

25. Собирова, Ш. У., Ядгаров, Н. Д., Мамурова, Д. И., & Шукуров, А. Р. (2021). Основы, цели и задачи обучения изобразительному искусству. *European science*, (2 (58)), 62-65.

26. Аминов, А. Ш., Мамурова, Д. И., Маматов, Д. К., & Собирова, Ш. У. (2021). Проблемы организации самостоятельной работы студентов в высших учебных заведениях. *European science*, (2 (58)), 77-79.

27. Мамурова, Ф. И., & Мамурова, Д. И. КОМПЬЮТЕР ГРАФИКАСИ ФАНИНИ ЎҚИТИШ ҲОЛАТИ. *TULAGANOV AA*, 145.

28. Мамурова Д. И., Равшанова Ш. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПЕЙЗАЖНОГО РИСУНКА // *Aliyev Husniddin Makhmudovich Tibbiyot fanlari nomzodi, Dotsent*.

29. Avliyakulova N. M. Tasviriy San'at O 'Qitish Metodikasi» Fanidan Topshiriqlarni Nazorat Qilish Va Baholash // *BARQARORLIK VA YETAKCHI*

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI**
TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2021. – T. 1. – №. 5. – С.
270-276.

30. Sadikovna, M. A., Razzokovna, O. G., Ilhamovna, I. S., & Muzaffarovna, A. N. (2021). The place of art in personal development. *European science*, (2 (58)), 98-100.

31. Авлиякулова Н. БО'LAJAK TASVIRIUY SAN'AT O'QITUVCHILARNI TASVIRIY-IJODIY FAOLIYATGA JALB ETISH //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2022. – Т. 26. – №. 26.